

Z Archiwum Muzeów w Chełmnie nad Nerem i w Żabikowie

Katarzyna Urbaniak

nauczyciel historii w Szkole Podstawowej nr 5 w Luboniu

Temat zajęć: **Co wydarzyło się w Chełmnie nad Nerem**

Spis treści

Etap edukacyjny	3
Czas trwania zajęć	3
Odniesienie do podstawy programowej	3
Cele edukacyjne	3
ogólne	3
szczegółowe	3
Metody dydaktyczne	3
Środki dydaktyczne	3
Przebieg zajęć	4
I. Wprowadzenie	4
II. Rozwinięcie	5
III. Podsumowanie	6
Uwagi do realizacji	6
Załącznik 1	7
Załącznik 2	7

Etap edukacyjny:

szkoła ponadpodstawowa, projekt edukacyjny

Czas trwania zajęć:

5 × 45 minut

Odniesienie do podstawy programowej:

Projekt edukacyjny może wykraczać poza treści zawarte w podstawie programowej.

Podstawa programowa przedmiotu historia w szkole ponadpodstawowej:

XLVIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką.

XLIX. Niemiecka polityka eksterminacji.

Cele edukacyjne

ogólne:

Uczeń:

- poznaje historię obozu w Chełmnie nad Nerem i wskazuje skutki *Holocaustu* jako przejawu skrajnego nacjonalizmu;
- współpracuje w grupie, bierze udział w dyskusji, wspólnym działaniu i wyciąganiu wniosków;

szczegółowe:

Uczeń po zajęciach powinien:

- umieć pracować z tekstem i współpracować w grupie;
- wyciągać wnioski z analizowanych tekstów źródłowych i mapy;
- rozumieć i poprawnie posługiwać się pojęciami: *Holocaust*, *obóz zagłady*, *getto*;

- wskazać podstawowe założenia polityki antyżydowskiej prowadzonej przez hitlerowców;
- wiedzieć, jaką rolę w czasie II wojny światowej odegrał obóz założony przez hitlerowców w Chełmnie nad Nerem;
- wymienić nazwy miejscowości, z których przywożono Żydów do Kulmhof; znać historię poznanych ludzi, których dotknął *Holocaust* na terenie Kraju Warty;
- wyciągać wnioski ze zgromadzonego materiału źródłowego;
- zastosować zdobytą wiedzę do wykonania zadań projektowych.

Metody dydaktyczne:

- elementy wykładu,
- praca w grupach, parach,
- praca z tekstem źródłowym,
- praca z mapą,
- dyskusja.

Środki dydaktyczne:

- ustawy norymberskie z 1935 roku [materiał pomocniczy nr 1];
- dowolna mapa ścienna Polski (może być z okresu II wojny światowej albo współczesna) i atlasy historyczne albo geograficzne;
- Montague Patrick, *Chełmno. Pierwszy nazistowski obóz zagłady*, przełożył Tomasz Gałązka, Wołowiec 2014, s. 18-21;
- Piotr Wąsowicz, *Zagłada ludności żydowskiej z miejscowości: Koło, Dąbie, Izbica Kujawska, Kłodawa, Kowale Pańskie w niemieckim obozie Kulmhof*, Chełmno nad Nerem 2014;
- *Pierwsze deportacje z getta w Łodzi do obozu zagłady Kulmhof (20 grudnia 1941 r.)* [tekst źródłowy nr 15];
- *Relacja o wysiedleniach z Koła na przełomie 1941 i 1942 r., złożona w warszawskim getcie w styczniu – lutym 1942 r. przez byłego mieszkańca Kłodawy* [tekst źródłowy nr 20];

- *Informacja na temat deportacji Żydów do Chełmna nad Nerem, spisana w 1945 r. na podstawie ustnej relacji Juliana Ostrowskiego, kolejarza z Kutna [tekst źródłowy nr 21];*
- *Relacja Wołkowicza, mieszkańca Dąbia nad Nerem, dotycząca sytuacji ludności żydowskiej miasta od września 1939 do wysiedlenia do obozu zagłady w Chełmnie w grudniu 1941 r., złożona w warszawskim getcie po 26 stycznia 1942 r. [tekst źródłowy nr 22];*
- *Relacja Jakuba Waldmana o wydarzeniach w Uniejowie w 1941 r. oraz w getcie Czachulec w 1942 r., złożona 23 marca 1945 r. w Turku [tekst źródłowy nr 23];*
- *Raport pt. „Die Vorfälle in Kulmhof” [„Wydarzenia w Chełmnie”], dotyczący masowej zagłady w drugiej połowie grudnia 1941 i styczniu 1942 r., sporządzony w warszawskim getcie po styczniu 1942 r. [tekst źródłowy nr 2];*
- *Raport pt. „Die Vorfälle in Kulmhof” [„Wydarzenia w Chełmnie”], dotyczący masowej zagłady w drugiej połowie grudnia 1941 i styczniu 1942 r., sporządzony w warszawskim getcie po styczniu 1942 r. (cd.) [tekst źródłowy nr 3];*
- *UWAGA!!! (Fragment notatnika zawierającego zapiski ostatnich więźniów ośrodka zagłady w Chełmnie, nazwanego „Testamentem” (lipiec 1944 – styczeń 1945 r.) [tekst źródłowy nr 4];*
- *Świadectwo Jakuba Grojnowskiego, przymusowego grabarza z Chełmna, złożone w warszawskim getcie w 1942 r. [tekst źródłowy nr 18];*
- *Fragment zeznania Andrzeja Mischczaka, które zostało złożone 14 czerwca 1945 r. przed Sądem Okręgowym w Łodzi, w śledztwie prowadzonym przez sędziego Władysława Bednarza [tekst źródłowy nr 38];*

fotografie:

- *Mienie należące do pomordowanych żydowskich mieszkańców Kłodawy, składowane w tamtejszym kościele parafialnym, 1942 r. Ze zbiorów prywatnych Jana Grzegorzewicza z Kłodawy [fotografia nr 2];*

- *Mieszkańcy getta w Łodzi w trakcie pierwszych wysiedleń, 1942 r. Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Łodzi [fotografia nr 3];*
- *Żydzi na „drodze śmierci” do ośrodka zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem, na stacji kolejki wąskotorowej w Powierciu, 1942 r. Ze zbiorów Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie [fotografia nr 4];*
- *Ofiary wysiadające z pociągu osobowego na stacji kolejowej w Kole. Ze zbiorów Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie [fotografia nr 5];*
- *Wysiedlenia z łódzkiego getta do obozu w Chełmnie nad Nerem, czerwiec - lipiec 1944 r. Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Łodzi [fotografia nr 7];*
- *Wywózka dzieci z getta łódzkiego podczas Wielkiej Szpery, wrzesień 1942. Ze zbiorów Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie [fotografia nr 8];*

Przebieg zajęć:

I. Wprowadzenie

1. Nauczyciel wyjaśnia uczniom, że celem zajęć jest poznanie faktów z okresu II wojny światowej związanych z miejscowością Chełmno, leżącą nad rzeką Ner (obecnie w powiecie kolskim).

2. Nauczyciel podczas krótkiego wykładu omawia najważniejsze wydarzenia, które rozegrały się w Polsce na początku II wojny światowej. Zwraca uwagę uczniów na agresję niemiecką i kilkanaście dni później – radziecką. Przypomina, że wojna obronna zakończyła się na początku października 1939 roku i rozpoczęła się trwająca pięć lat okupacja. Niemcy i Rosjanie podzielili zajęte przez siebie ziemie. Granica przebiegała wzdłuż Pisy - Narwi - Bugu - Sanu. Tereny zajęte przez Niemców również zostały podzielone na: Kraj Warty - ziemie włączone bezpośrednio do Rzeszy, w skład których wchodziły województwa: poznańskie,

pomorskie, śląskie i część łódzkiego, warszawskiego, kieleckiego i krakowskiego, oraz złożone z pozostałych ziem Generalne Gubernatorstwo. (Nauczyciel pokazuje młodzieży omawiane tereny na mapie ściennej – może to być mapa z okresu II wojny światowej albo współczesna).

3. Nauczyciel zwraca uwagę uczniom, że jedną z przyczyn wybuchu II wojny światowej była chęć realizacji hitlerowskich doktryn, między innymi poszerzenia „przestrzeni życiowej” dla Niemców. Doktryny te zawarte są w: „Mein Kampf”, ustawach norymberskich i rozporządzeniu wykonawczym z 14 listopada 1935 roku do „Ustawy o obywatelstwie Rzeszy”.

4. W celu zapoznania uczniów z założeniami polityki antysemickiej okupanta, nauczyciel prosi uczniów o podzielenie się na czteroosobowe grupy. Każda z nich otrzymuje tekst ustaw norymberskich z 15 września 1935 roku oraz rozporządzenie wykonawcze do „Ustawy o obywatelstwie Rzeszy” [załącznik 1]. Na podstawie posiadanych materiałów uczniowie odpowiadają na pytania:

- Jakimi kryteriami posługiwano się przy definiowaniu pochodzenia żydowskiego?
- Co oznaczało dla Żydów niemieckich wprowadzenie ustaw norymberskich? (Po 10 minutach liderzy grup referują efekty swojej pracy, każda grupa odpowiada na jedno pytanie, uczniowie uzupełniają swoje odpowiedzi.)

5. Nauczyciel zadaje pytanie wszystkim uczestnikom projektu:

- Jak myślicie, co oznaczało dla Żydów zajęcie przez hitlerowców prawie całej Europy? Czym był *Holocaust* i co oznacza to słowo? (Wywiązuje się dyskusja. Uczniowie opierają się na posiadanej na ten temat wiedzy. Nauczyciel kontroluje przebieg dyskusji i dba o to, żeby uczniowie nie popełnili błędów rzeczowych i trzymali się prawdy historycznej) [załącznik 2].

II. Rozwinięcie

1. Nauczyciel nawiązuje do głównego zadania, którym jest poszukanie odpowiedzi na pytanie: Co wydarzyło się w Chełmnie nad Nerem, a konkretnie w niemieckim obozie zagłady Kulmhof? (Wskazuje na mapie ściennej, gdzie znajduje się Chełmno nad Nerem).

2. Nauczyciel przedstawia uczniom w kilku zdaniach historię obozu. Zwraca uwagę, że obóz w Kulmhof funkcjonował w dwóch okresach: od 8 grudnia 1941 do 11 kwietnia 1943 roku i od marca 1944 do 18 stycznia 1945 roku. Informuje uczniów, że na podstawie przygotowanych materiałów źródłowych w postaci relacji świadków będą badali, skąd i w jaki sposób przywożono więźniów do obozu, oraz poznają zasady jego funkcjonowania. (Ponownie nauczyciel dzieli uczniów na grupy czteroosobowe).

3. Praca w grupach. Uczniowie otrzymują materiały i przygotowują informacje na temat miejsca, z którego pochodzi relacja, autora oraz opisanych wydarzeń. Każda grupa pracuje z innym tekstem [tekst źródłowy nr 14, 19, 20, 21, 22]. Po 15 minutach liderzy grup przedstawiają efekty swojej pracy. Wszystkie relacje dotyczą miejsc, z których wywożono ludzi do Chełmna. W związku z tym pierwszy etap pracy polega na stworzeniu mapy. Na środku dużego arkusza papieru zawieszono na tablicy zaznaczamy Chełmno, a następnie każda grupa zaznacza miejscowość, o której miała materiał źródłowy; aby zrobić to w miarę dokładnie, uczniowie korzystają z mapy Polski. Kiedy już powstanie mapa, poszczególne grupy opisują przebieg akcji wysiedleńczej oraz dzielą się emocjami, jakie wzbudziły w nich przeczytane relacje. Podsumowaniem tej części jest obejrzenie kilku zdjęć, które przedstawiają deportacje. Zdjęcia mają tylko zobrazować to, co się działo i zostało utrwalone na kliszy. Jeśli mamy do czynienia z dojrzałą grupą młodzieży, możemy zadać im pytania: - Jak myślicie, czy ci ludzie wiedzą, jaki czeka ich los? - Dlaczego wszyscy wykonują polecenia żołnierzy niemieckich? Zdjęcia: [Mienie należące do pomordowanych żydowskich mieszkańców Kłoda-

wy, składowane w tamtejszym kościele parafialnym, 1942]; [Mieszkańcy getta w Łodzi w trakcie pierwszych wysiedleń, 1942; Ofiary na stacji kolejki wąskotorowej w Powierciu, 1942; Ofiary wysiadające z pociągu osobowego na stacji kolejowej w Kole; Wysiedlenia z łódzkiego getta do obozu w Chełmnie nad Nerem; Wywózka dzieci z getta łódzkiego podczas Wielkiej Szpery, wrzesień 1942; Żydowski mieszkańcy Izbicy Kujawskiej oczekujący na deportację do obozu śmierci Kulmhof, styczeń 1942]. Po obejrzeniu zdjęć chętni uczniowie mogą się wypowiedzieć na zadane pytania. Przyglądamy się naszej mapie i sprawdzamy, czy nanieśliśmy wszystkie miejscowości, z których transporty pojechały do Chełmna. Warto tutaj podać informację, że do getta łódzkiego wysiedlono Żydów pochodzących z Niemiec, Czech i Austrii.

4. Kolejny etap pracy to zbadanie (na podstawie posiadanych materiałów), co działo się w Kulmhof. Uczniowie otrzymują materiały źródłowe i pracując w pięciu grupach, tworzą opisy wydarzeń, o których pamięć zachowała się dzięki relacjom świadków. Każda grupa otrzymuje jeden tekst [tekst źródłowy nr 2, 3, 4, 17, 36].

5. Liderzy grup zdają relacje ze swojej pracy, opisując to, co wydarzyło się w obozie. Uczniowie wymieniają opinie na temat usłyszanych relacji.

6. Nauczyciel podsumowuje wypowiedzi uczniów. Zwraca uwagę na sposób, w jaki Niemcy traktowali ludność żydowską. Nie widzieli w nich ludzi, tylko narzędzia pozbawione wszelkich uczuć, nadające się tylko do „uprzątania” zwłok swoich rodaków, a często nawet najbliższych krewnych. Szokujące jest zwłaszcza to, że Niemcy nie widzieli nic złego w tym, co robili. (Nauczyciel może ten etap pracy uczniów podsumować także w inny sposób, adekwatny do atmosfery, jaka wytworzyła się w grupie projektowej w trakcie pracy).

7. Na zakończenie uczniowie siadają w parach i otrzymują fragment książki „Chełmno. Pierwszy nazistowski obóz zagłady” (Wołowiec 2014,

s. 18-21). Po zakończeniu lektury odpowiadają na pytanie, czy wiedza, jaką zdobyli o Kulmhof na podstawie źródeł, jest zgodna z tym, co wynika z tego fragmentu książki? (Jeżeli grupa jest dojrzała, dla uzyskania pełnego obrazu tragedii, jaka się wydarzyła, może obejrzeć film „Opowieść rzuchowskiego lasu”, ale nie jest to konieczne).

8. Nauczyciel prosi uczniów, aby na podstawie zgromadzonych materiałów napisali esej albo krótki reportaż na temat „Co wydarzyło się w Chełmnie nad Nerem?”

9. Jednym z ostatnich punktów pracy nad projektem może być wycieczka do Muzeum byłego niemieckiego Obozu Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem.

III. Podsumowanie

1. Nauczyciel podsumowuje wszystkie zadania wykonane przez uczniów i przypomina najważniejsze wnioski, do jakich doszli uczniowie w trakcie pracy nad nimi. Zwraca uwagę, że we współczesnych czasach, kiedy wydarzenia związane z *Holocaustem* wydają się nam tak odległe i nierzeczywiste, nasza rola polega na pamiętaniu o wszystkich tych, którzy zginęli, oddając życie tylko dlatego, że ktoś uznał, iż należą do rasy gorszej, którą trzeba zniszczyć, aby było więcej przestrzeni życiowej dla Aryjczyków. Dlatego, aby uświadomić to innym, nauczyciel prosi uczniów o wykonanie pracy plastycznej na temat „Nigdy więcej wojny”.

2. Uczniowie z wykonanych plakatów, esejów i mapy przygotowują wystawę, aby wszyscy w szkole mogli poznać historię obozu w Kulmhof nad Nerem.

Uwagi do realizacji:

Czas przeznaczony na realizację projektu jest zależny od tempa pracy oraz zaangażowania uczniów. Plakaty uczniowie mogą wykonać na za-

jęciach, ale może to być też praca do wykonania w domu. Oczywiście jeżeli grupa zdecyduje się na wyjazd do Muzeum byłego Obozu Zagłady w Chełmnie nad Nerem, czas realizacji projektu się wydłuży.

Załącznik 1

Ustawodawstwo nazistowskie (wybrane fragmenty)

„Ustawa o ochronie niemieckiej krwi i czci”, z 15 września 1935 roku

Sejm Rzeszy przepojony świadomością tego, że czystość krwi niemieckiej stanowi warunek dalszego trwania ludu niemieckiego i ożywiony niezłomną wolą zabezpieczenia Niemieckiego Narodu po wszystkie czasy – uchwalił jednomyślnie następującą ustawę, którą niniejszym ogłaszamy:

§ 1. Zawieranie małżeństw między Żydami i niemieckimi poddanymi krwi niemieckiej albo pokrewnej jest zakazane. Małżeństwa zawarte wbrew temu zakazowi są nieważne także, gdy dla obejścia niniejszego zakazu zawarte zostaną za granicą. [...]

§ 2. Pozamałżeńskie stosunki między Żydami a niemieckimi poddanymi krwi niemieckiej albo pokrewnej są zakazane.

§ 3. Żydom nie wolno zatrudniać w gospodarstwie domowym kobiet, niemieckich poddanych, krwi niemieckiej albo pokrewnej w wieku poniżej 45 lat.

§ 4. Zakazuje się Żydom używania flag o barwach narodowych niemieckich. [...]

§ 5. (1) Kto naruszy zakaz zawarty w § 1., podlega karze więzienia.

(2) Kto naruszy zakaz zawarty w § 2., podlega karze aresztu lub więzienia.

Pierwsze rozporządzenie wykonawcze, z 14 listopada 1935, do „Ustawy o obywatelstwie Rzeszy”

§ 3. Jedynie obywatelowi Rzeszy, jako posiadającemu pełne prawa polityczne, przysługują prawa wyborcze i prawo piastowania urzędu publicznego. [...]

§ 4. (1) Żyd nie może być obywatelem Rzeszy. Nie przysługują mu prawa wyborcze; nie może piastować urzędu publicznego.

(2) Urzędnicy Żydzi przechodzą z dniem 31 grudnia 1935 roku w stan spoczynku.

§ 5. (1) Żydem jest osoba mająca wśród krewnych wstępnych II stopnia (dziadków) co najmniej trzech przodków pochodzenia rasowego żydowskiego.

(2) Za Żyda uznaje się też osobę niemieckiego poddanego, mieszkańca będącego wnukiem dwóch przodków pochodzenia żydowskiego [...].

Pytania:

1. Jakimi kryteriami posłużono się przy definiowaniu pochodzenia żydowskiego?
2. Co oznaczało dla Żydów niemieckich wprowadzenie ustaw norymberskich?

Załącznik 2

Holokaust (z gr. *holokaustos* – całopalenie), termin rozpowszechniony w wielu językach na określenie zagłady około sześciu milionów Żydów europejskich podczas II wojny światowej. Żydzi dla określenia tragedii swojego narodu używają hebrajskiego słowa: Szoa (zagłada).

Podczas II wojny światowej oprócz narodu żydowskiego ofiarą hitlerowskiej eksterminacji padły także inne grupy narodowościowe, m.in.: Polacy, Rosjanie, Romowie (Roma i Sinti) oraz osoby zakwalifikowane przez nazistów jako „element aspołeczny”. Terminem używanym przez Romów na określenie ich eksterminacji jest Porajmos.

Zob. **Holokaust** [hasło], [w:] *Słownik pojęć* zawarty na płycie CD, załącznika do publikacji "Obozy pracy przymusowej dla Żydów w Wielkopolsce. Materiały dydaktyczne dla nauczycieli", koordynacja projektu i red. Renata Wełniak, Luboń 2016, s. 13.